

MARTTI HÄIKIÖ

Kuntien demokratia eheytti Suomen

Sisällissodasta ei ollut vuottakaan, kun vielä äsken ase kädessä toisiaan vastaan taistelleet kunnanvaltuutetut ryhtyivät yhdessä ja useimmiten yksimielisesti jatkamaan koulujen ja vaivaistalojen rakentamista.

Suomeen oli lokakuun alussa 1917 valittu uusi eduskunta, johon sosiaalidemokraatit saivat 92 kansanedustajaa ja ei-sosialistit 108. Edellisvuoden vaaleissa sosialisteilla oli ollut – toistaiseksi ainoan kerran Suomen historiassa – yhden puolueen yksinkertainen enemmistö 103 kansanedustajalla.

Maa oli kuitenkin syvästi jakautunut, kansallinen eheys oli jo mennyt. Sosiaalidemokraattinen puolue ja Suomen ammattijärjestö päättivät 20. lokakuuta 1917, että jokaiseen kuntaan oli perustettava työväenkaarti. Erilaisia järjestyskaarteja oli kuntiin perustettu jo aiemmin, mutta nyt näillä oli poliittisempi luonne.

Suomen hallituksena oli nuorsuomalaisen E.

N. Setälän johtama ns. tynkäsenaatti. Setälän hallitus totesi 7. marraskuuta – samana päivänä kun Trotskin ja Leninin johtamat aseistetut bolševikit olivat valtaamassa Pietaria ja syöksessä Kerenskin hallitusta vallasta – Suomen ja Venäjän valtioyhteyden katkenneen. Käytännössä Setälän hallitus julisti Suomen itsenäiseksi.

Kun Suomi ei enää tunnustanut Pietarin uutta hallitusta Suomen korkeimman vallan haltijaksi, tuli ratkaista kenelle tämä valta Suomessa kuuluu. Korkein valta oli suuri: lakien vahvistaminen, eduskunnan hajotus ja uusien vaalien määrääminen, hallituksen nimitys, korkeimmat virkanimitykset ja paljon muuta.

Ensimmäisen ratkaisuyrityksen teki eduskunta, joka päätti vähän puolenyön jälkeen 9. marraskuuta, että korkein valta uskotaan toistaiseksi kolmelle eduskunnan valitsemalle valtionhoitajalle. Tällä päätöksellä eduskunta toisinsanoen vahvisti itsenäisyysjulistuksen.

Työväenliikkeessä vallankumoukselliset olivat saamassa yllötteen. Sdp:n puoluetoimikunta, eduskuntaryhmä ja ammattijärjestöjen edustajat perustivat 14. marraskuuta Työväen Vallankumouksellisen Keskusneuvoston, joka julisti poliittisen yleislakon samana päivänä.

Kun valtionhoitajien valinnasta ei päästy yksimielisyyteen, eduskunnan puhemiehistö esitti seuraavana päivänä, että ”kunnes eduskunnan päätös valtionhoitajakunnan asettamisesta toteutetaan tai eduskunta muuten toisin päättää, keisarin ja suuriruhtinaan vallan käyttäminen annetaan Suomen senaatin talousosastolle” eli maan hallitukselle. Setälä ilmoitti samalla hallituksensa erosta.

Mutta sosiaalidemokraatit eivät hyväksyneet korkeimman vallan uskomista hallitukselle eivätkä muitakaan maalaisliiton johtajan, varapuhemies Santeri Alkion ehdotuksia. Alkio ehdotti kompromissina eduskunnalle: ”Koska sitä valtionhoitajakuntaa, jolle eduskunta on päättänyt antaa Suomen korkeimman hallitusvallan käytön, ei vielä ole voitu valita, päättää eduskunta toistaiseksi itse käyttää sitä valtaa, joka voimassa olleitten säännösten mukaan on kuulunut keisarille ja suuriruhtinaalle.”

Eduskunta hyväksyi Alkion esityksen äänin 127–68, vielä samana iltana 15. marraskuuta 1917 kello 21.15. Syntyi tilanne, jossa korkein eli valtionpäämiehen valta oli eduskunnalla, 200 kuninkaalla, kuten sanottiin. Eduskunnan päätöstä voi pitää myös Suomen toisena itsenäisyysjulistuksena.

Nyt sosialistit esittivät, että eduskunnan oli vahvistettava edellisen eduskunnan heinäkuussa hyväksymät, mutta vahvistamatta jääneet lait. Näin tehtiin uudessa istunnossa, joka alkoi samana yönä, 16. marraskuuta kello 1. Korkeimman vallan haltijana eduskunta vahvisti kunnallislait äänin 145–45. Nämä lait olivat

maalaiskuntien kunnallislaki, kaupunkien kunnallislaki, kunnallinen vaalilaki ja laki kansanäänestyksestä. Lait vahvistettiin siinä muodossa kuin ne oli hyväksytyt 14. heinäkuuta, jolloin ne olivat saaneet sosiaalidemokraattisen eduskuntaenemmistön haluaman sisällön. Ne eivät olleet kuitenkaan tulleet voimaan, koska Venäjän väliaikainen hallitus ei ollut vahvistanut niitä.

Samassa yöistunnossa eduskunta vahvisti lain kahdeksan tunnin työajasta teollisuusaloilla äänin 149–42. Sen sijaan niin sanottua valtakia enemmistö ei hyväksynyt, koska siinä Suomen ulko- ja sotilaspolitiikka jätettiin edelleen Venäjän valtaan. Istunto päättyi kello 02.40.

Näin olivat sosiaalidemokraatit saaneet kolme keskeistä vaatimustaan läpi: eduskunta oli korkeimman vallan haltija, kunnallinen demokratia oli vahvistettu ja kahdeksan tunnin työaikalaki oli saatu voimaan.

Punaiset aloittivat vallankumouksen jo marraskuussa 1917

Historian juna ei kuitenkaan pysähtynyt tälle asemalle, vaan porhalsi vauhdilla sen ohi. Heti eduskunnan yöllisten äänestysten jälkeen kansanedustajat Kullervo Manner – edellisen eduskunnan puhemies ja Sdp:n puheenjohtaja – ja Yrjö Sirola siirtyivät eduskunnasta Siltsaareen työväen vallankumouksellisen keskusneuvoston kokoukseen, siis 16. marraskuuta kello 3. Siellä oli päätettävänä vallankumous eli vallan ottaminen työväen käsiin. Puhetta johti Manner.

Keskustelussa tehtiin useita ehdotuksia ja lopullisessa äänestyksessä aamulla kello 5 päätettiin äänin 14–11 aloittaa vallankaappaus. Seuraavaksi korkein valta päätettiin uskoa kuudelle komissaarille, jotka valittiin. Mutta sitten valituksi tulleet punaiset komissaarit ryhtyivätkin aamulla viiden ja kuuden välillä perääntymään, ja uudessa äänestyksessä kello 7 päätettiin äänin 13–12 olla ryhtymättä vallankaappaukseen.

Helsingin punakaarti miehitti kuitenkin samana päivänä rautatieaseman, Uudenmaan läänin hallituksen ja keskusvirastot, Senaatintalo

JOROISSA LAINANANTAJAT SANOIVAT LAINAT IRTI SOSIALISTIEN SAATUA ENEMMISTÖN.

mukaan luettuna. Helsingin punakaarti otti haltuunsa Säätytalon, missä eduskunnan valiokunnat kokoontuivat, ja teki siitä tukikohtansa. Eduskunnan kokoontumispaikkaa Heimolaa ei miehitetty. Punakaarti olisi halunnut vangita senaatin jäsenet, mutta ei saanut siihen lupaa. Kaarti pakotti kuitenkin senaatin lopettamaan toimintansa lakon ajaksi.

Myös prokuraattorin- eli oikeuskanslerinvirasto suljettiin. Kun prokuraattori Svinhufvud oli menossa sinne 16. marraskuuta, punakaartilaiset pysäyttivät hänet senaatin pääportilla. ”Millä oikeudella te estätte minua astumasta virkahuoneeseeni”, Svinhufvud kysyi. ”Pistinten oikeudella”, kuului vastaus. Hän olisi saanut kiväärimiesten saattamana mennä virkahuoneeseensa, mutta ei katsonut voivansa suostua sellaiseen ja poistui. Punakaartit vangitsivat sisäministeri Allan Serlachiuksen ja Uudenmaan läänin maaherran Bruno Jalanderin.

Vallankumousneuvosto kokoontui uudelleen kello 17.47. Sdp:n eduskuntaryhmä oli vetänyt pois edustajansa, koeäänestyksessä vallankumouksesta äänet menivät tasan 8–8.

Seuraavana päivänä, 17. marraskuuta, kävi ilmeiseksi, että punakaartien toiminta oli muuttamassa tilannetta. Punaisten suomalaisten ja

venäläisten matruusien 350 miehen vahvuinen joukko hyökkäsi senaatin alaiseen Saksanniemien ratsupoliisikouluun Porvoon lähistöllä. Taistelussa kaatui kaksi ratsumiestä, joita voi pitää ensimmäisinä valtiollisina sisällissodan uhreina.

Vallankumousneuvosto kokoontui samana iltana ja totesi strategian epäonnistuneen. Painostuksen lisääminen ei ollut saanut porvaristoja myöntyväisemmäksi vaan jäykistänyt sen vastarinnan. Vallankumousneuvosto päätti 18. marraskuuta äänin 7–5 luopua vallankaappaus-hankeesta ja lopettaa suurlakon.

Svinhufvudin senaatti valittiin marraskuun lopussa ja sen antama kolmas itsenäisyysjulistus hyväksyttiin eduskunnassa 6. joulukuuta. Itsenäisyydelle saatiin keskeisten ulkovaltojen eli Venäjän, Ruotsin ja Saksan tunnustus. Siinä tilanne kärjistyi kuitenkin siihen, että 26. tammikuuta 1918 tehtiin sosialistinen vallankumous, ja eduskunta ja uudet kunnallislait pantiin viralta. Koko Etelä-Suomi joutui työväenjärjestöjen ja punakaartien hallintaan. Neljä senaattoria ennätti siirtyä Vaasaan, mutta Svinhufvud ja osa muista senaattoreista joutui hengenvaarassa menemään maan alle.

Vallankumouksen kukistamiseksi käytiin sisällissota keväällä 1918. Se on Suomen historian traagisin tapahtumasarja, joka vaati kaikkiaan yli 36 000 kuolonuhria vuonna 1918. Suurin osa – 12 000 punaista vankia – kuoli sodan jälkeisillä leireillä, mikä jätti ehkä syvimmät haavat suomalaiseen yhteiskuntaan.

Lisäksi hallituksen oli vapaussodassa karkotettava maasta ne 75 000 venäläistä sotilasta, jotka olivat jääneet Suomeen senkin jälkeen, kun Neuvosto-Venäjä oli tunnustanut Suomen itsenäisyyden.

Kunnissa kaikki pääsivät mukaan päätöksentekoon

Miten kansakunta eheytyi tämän hirvittävän murhenäytelmän jälkeen? Siinä kunnallisella demokratialla oli mielestäni tärkein ja kenties aivan ratkaiseva osuus.

Uusien kunnallislakien mukaiset demokraattiset kunnallisvaalit – siis sellaiset, joissa kaikilla ennen vaalivuotta 20 vuotta täyttäneillä oli ääni- ja vaalioikeus – oli ollut määrä järjestää jo keväällä 1918, mutta sodan takia näin ei tapahtunut. Ensimmäiset kunnallisvaalit järjestettiin kuitenkin jo joulukuussa 1918 ja lopuissa kunnissa vuonna 1919. Helsingissä vaalit pidettiin 27. ja 28. joulukuuta 1918. Sosiaalidemokraateista tuli suurin ryhmä: he saivat 26 valtuutettua 60:sta.

Vielä äsken ase kädessä toisiaan vastassa olleet kunnanvaltuutetut ryhtyivät – yhdessä ja useimmiten yksimielisesti – jatkamaan vaivastalojen ja koulujen rakentamista. Voi syystä kysyä, miten se oli mahdollista.

Vastaus on mielestäni ensinnäkin siinä, kaikki pääsivät mukaan päätöksentekoon, koska kunnissa ei ole hallitus–oppositio-asetelmaa. Kunnissa tapahtui suuri suomalaisen eheytyksen ihme: monet vielä äsken vankileireillä olleet punaiset palasivat demokraattisen päätöksenteon pariin.

Vuonna 1920 maalaiskuntien ja kauppaloiden vaaleissa annetut äänet menivät porvarillisten ja sosialististen listojen välillä prosentteissa tasan 50–50. Valtuustopaikoista porvarit saivat kuitenkin 58,2 prosenttia.

Monet kunnat muuttuivat vasemmistoenemmistöisiksi. Vuonna 1922 kolme lääninä oli vasemmistoenemmistöisiä. Hämeen läänissä sosialisteilla oli enemmistö 71 prosentissa kunnista, Mikkelin läänissä 63 prosentissa ja Kuopion läänissä 52 prosentissa. Ellei Ahvenmaata lasketa, kaikkein porvarillisin oli Oulun lääni, jossa vasemmistoenemmistöisiä kuntia oli 8 prosenttia. Koko maassa porvarikuntia oli 65 prosenttia ja sosialistienemmistöisiä 30 prosenttia. Viidessä prosentissa kunnista voima-suhteet olivat tasan. Tilanne muuttui vuosien mittaan, ja 1936 vasemmistoenemmistöisiä kuntia oli enää 13 prosenttia.

Siirtyminen paikallistasolla sosialistivaltaan ei tapahtunut kaikkialla kivuttomasti. Kaarinassa porvarilliset vetäytyivät vuosina 1920–1922 kokonaan pois kunnallisesta toiminnas-

ta. Joroisissa lainanantajat sanoivat lainat irti sosialistien saatua enemmistön, ja porvarilliset kieltäytyivät ottamasta vastuunalaisia tehtäviä. Yhteistyö kuitenkin saatiin palautetuksi, kun sosiaalidemokraattien johtama valtuusto antoi lausunnon, jossa se korosti hoitavansa kunnan taloutta ”yhteiseksi parhaaksi” eikä ”puoluehengessä”.

Maalaiskuntien itsehallinnon historian kirjoittanut Hannu Soikkanen kertoo: ”Monessa yhteydessä sosiaalidemokraattien taholta tähdennettiin ’harkittua menettelyä’ ja korostettiin, että kunnallisten asioiden hoiti vaati ’asiantuntemusta’ ja ’kokemusta’. Työväestön oli pyrittävä osoittamaan ’kyvykkyytensä’ asioiden hoidossa. Niinpä puolueen taholta annettiin ymmärtää, että kunnallinen elämä oli käytännöllistä toimintaa, jossa ratkaisut eivät määräytyneet teoreettisista perusteista käsin.”

Soikkanen lisää Sdp:n päättäneen puoluekokouksessa 1926, että kunnallisessa elämässä ei ”koko ohjelmaa” ollut yritettävä panna toimeen ”nopeasti eikä suoralta kädeltä”, vaan kukin uudistus oli otettava tarkan harkinnan alaiseksi ja uudistuksiin oli ryhdyttävä vasta kun oli olemassa taloudelliset ja muut edellytykset.

Talvisodan ihmeestä saadaan kiittää kuntapolitiikkaa

Kunnissa tapahtuneeseen kansalliseen eheytymiseen on mielestäni kolme laajempaa selitystä. Monet merkittävät kansanliikkeet – säästöpankkiaate, hengelliset herätysliikkeet, raittiusliike, nuorisoseuraliike, työväenliike, osuustointiliike – olivat luoneet paikallisella tasolla jo 1800-luvulta lähtien yhdessä tekemisen hengen ja kokemuksen. Lisäksi luterilaisen kirkon sivistysasenne kohteli kaikkia tasa-arvoisesti.

Toiseksi lakeja kunnioittavalla oikeusjärjestyksellä ja kansanvaltaisella päätöksenteolla on Suomessa hyvin pitkät juuret. Muinaisuudessa vapaat miehet kokoontuivat käräjille päättämään asioista. Sitten pitäjäkoukukset ryhtyivät hallinnoimaan seurakuntia ja tärkeimpänä ei-kirkollisena toimena köyhäinhoitoa.

|||||

KUNTIEN LAUTA- JA JOHTOKUNNISSA OPITAAN KANSANVALTAISTA SOPIMISTA.

|||||

Seurakunnat ja kunnat erotettiin vuoden 1865 kunnallisasetuksessa, jolla luotiin kunnallislautakunnat ja kuntakokoukset. Tuolloin alkoi nykyaikainen kunnalliselämä.

Kolmanneksi työväenliike oli kasvanut kansanvaltaista uudistuspolitiikkaa ajavaksi sivistysliikkeeksi. Kun aseellista luokkataistelua kannattanut siipi erosi kommunistiseksi puolueeksi 1918, pääsi kansanvaltainen työväenliike jatkamaan siitä, mihin se oli jäänyt ennen epäonnistunutta vallankumousta.

Kuntatasolla 1920-luvulla kasvanut kansallinen eheytyminen johti 1926 sosiaalidemokraattiseen Väinö Tannerin vähemmistöhallitukseen. Maailmassa oli ainutlaatuista, että sisällissodan hävinnyt puoli muodosti yksin hallituksen vain kahdeksan vuotta kapinan jälkeen.

Valtiollisen tason eheytymistä täydensi vuonna 1937 punamultahallituksen perustaminen. Siinä palattiin vuoden 1917 alkupuolen tilanteeseen, jossa eri puolueet kykenivät muodostamaan yhteisen sosiaalidemokraatti Oskari Tokoin johtaman hallituksen, joka nauttii eduskunnan enemmistön luottamusta.

Marraskuussa 1939 Suomeen hyökännyt ja työväenluokkaa puolelleen houkutellut vihollinen kohtasi yksimielisen kansan. Tästä ”talvi-

sodan ihmeestä” saamme kiittää pitkälti juuri kuntapolitiikkaa, jonka ansiosta sisällissodan haavat olivat kasvaneet umpeen.

Kuntademokratia selittää myös puoluejärjestelmän vakautta

On paljon ihmisiä, jotka kannattavat ilmeisen vilpittömästi kansanvaltaa ja demokratiaa, mutta vieroksuvat poliittisia puolueita. Mutta ei ole demokratiaa ilman puolueita.

Suomalaiselle puoluejärjestelmälle on ominaista vakaus ja jatkuvuus. Oikeastaan vain vihreät ovat aidosti uusi puolue, kaikkien muiden puolueiden juuret ulottuvat hyvin kauas yli sadan vuoden takaiseen menneisyyteen. Selitys puoluejärjestelmämme vakauteen on mielestäni kuntademokratia.

Puolueiden perusjärjestöt ja tuhansien aktiivien toiminta kunnallisissa luottamuselimissä ovat se liima, joka pitää suomalaista yhteiskuntaa koossa. Kuntien lauta- ja johtokunnissa opitaan kansanvaltaista sopimista, yhteisen edun ajamista. On vaikeaa olla yltiöradikaali, kun aikansa istuu esimerkiksi sosiaalilautakunnassa koettamassa ratkoa alkoholin ja väkivallan reppimien perheiden ongelmia.

Siksi on mielestäni tärkeää, että kunnallisia luottamuspaikkoja ei vähennetä. Esimerkiksi kansakuntamme kenties tärkein instituutio – koulut – tarvitsevat demokratiaa. Koulujen johtokunnat ovat paikkoja, joissa lähidemokratiaa voidaan aidosti toteuttaa: vanhemmat ja huoltajat voivat valita opettajat ja koulujen painotukset sekä tukea rehtoria, opettajia ja koulua merkittäväällä tavalla. Siihen ei mikään virasto tai konsultti yksin pysty.

Kuntademokratian satavuotista taivalta on syytä juhlaa, ja tilaisuutta tulisi käyttää kunnallisen demokratian vahvistamiseen. Kansanvaltaisten puolueiden rooli kansakuntaa eheyttävänä voimana näkyy nimenomaan kunnissa. ■

Kirjoitus perustuu Martti Häikiön Helsingissä 24.11.2016 Kuntien takauskeskuksen 20-vuotisjuhlassa pitämään juhlaesitelmään.